

ZPRÁVY — RECENZE — REFERÁTY

Nové příspěvky maďarské turkologie k dějinám turecké okupace v Uhrách.

¹) L. Fekete, *Die Siyāqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*. I—II. Budapešť, 1955, pp. 910, 104 faksimilia. ²) L. Fekete—Gy. Káldy-Nagy, *Rechnungsbücher türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550—1580. Türkischer Text*. Budapešť, 1962, pp. 839.

V 1. polovici 16. století se značná část uherského Podunají dostala do tureckých rukou. Později se přímé turecké panství rozšířilo na další uherské území včetně několika oblastí dnešního jižního Slovenska. Turecká nadvláda ve středním Podunají a v Potísi trvala do 2. pol. 17. století. O dějinách turecké okupace v Uhrách existuje dosti početná literatura, bylo již vydáno také nemálo tureckých pramenů k těmto dějinám. Ovšem zdaleka nelze říci, že by již bylo vykonáno dosti v tomto ohledu, že by historiografie nemohla očekávat další podstatný přínos ze strany turkologie, tj. z výsledků dalšího heuristického průzkumu v oblasti tureckých archivních pramenů. Poslední práce maďarských turkologů i jiných badatelů to plně potvrzují.

O studium tureckých pramenů k turecko-uherským dějinám se v posledních několika desítkách letích obzvláště zasloužil známý maďarský turkolog akademik L. Fekete. Jeho znamenitá díla, z nichž lze připomenout mimo jiné zejména *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatik der türkischen Botmässigkeit in Ungarn* (Budapešť, 1926), *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy 1606—1645* (Budapešť, 1932), *Az esztergomi szandások 1570-ik évi adóösszeírása* (Budapešť, 1943), *Budapest a törökörökben* (Budapešť, 1944), jakož i zde recenzované spisy, jsou výsledkem dlouholetého a trpělivého úsilí a často velmi obtížného bádání. Mají trvalou hodnotu: zůstávají spolehlivou příručkou osmansko-turecké paleografie a diplomatiky, poskytují důležitý turecký pramenný materiál a jsou vzornou ukázkou ediční praxe. Badatelé zabývající se studiem tureckých archivních pramenů najdou v nich vždy potřebné poučení.

Velká část tureckých archivních pramenů, jež jsou obzvláště důležité pro studium hospodářských poměrů v někdejší osmanské říši, bývá badatelům, i když jsou znalí osmansko-tureckého jazyka, jen stěží přístupná, protože je psána zvláštním typem arabského písma zv. sijákat (*siyāqat*). Toto písmo se vyznačuje především tím, že písmena bývají hodně zdeformována a že v něm zpravidla chybí diakritické znaky; je proto velmi těžko čitelné, jeho dešifrování vyžaduje nejen značných paleografických znalostí a zkušeností, ale i nemalé péle a trpělivosti. Sijákatem byly psány zejména úřední písemnosti finančního charakteru.

Studiem tohoto písma se již dlouhou dobu zabývá akademik Fekete. Napsal obsáhlou knihu *Die Siyāqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung* (2 svazky, Budapešť, 1955), která je velmi cenným příspěvkem k turecké paleografii a zároveň i bohatým ukázkou poučných pramených údajů.

V úvodní části knihy se autor nejdříve zmiňuje o vývoji arabského písma a o vzniku četných jeho typů a regionálních variant v někdejším rozsáhlém chalífátu, uvádí pak hlavní druhy tohoto písma, jež se rozšířily a ustálily v písemné praxi v různých oborech veřejného a kulturního života osmanské říše, a ukazuje, jak se právě v turecké finanční správě vyvinul a ujal (patrně od 2. pol. 15. století) zvláštní typ písma — sijákat, jehož počátky jsou ovšem staršího data. Toto těžce čitelné písmo, jehož znalost a užívání si vyžádaly dlouholeté přípravy, stalo se nakonec jakýmsi „kastovním písmem“ úzkého kruhu finančního úřednictva. V osmanské finanční správě se sijákatu používalo po čtyři století, až do 2. pol. minulého věku, kdy si rozšíření obchodních a finančních styků říše s kapitalistickými státy vynutilo zavedení jasnějšího a přehlednějšího účetnictví.

V dalším autor seznamuje s osobitým psaním sijákatských číslic a se zvláštními tvary sijákatských písmen. Nato podává užitečný seznam zkratk, jež zjistil v sijákatských textech a jež zároveň vyloužil a přeložil, a kromě toho upozorňuje i na zvláštní ligatury v daném typu písma, jejichž rozeznání bývá ztíženo tím, že jsou psány bez diakritických bodů. Pokud pak jde

o jazyk písemnosti osmanskoturecké finanční správy, psaných sijákatem, autor v něm konstatuje značný počet perských jazykových prvků (perština byla dlouho „finanční řečí“ muslimské Levanty). Je známo, že do slovního fondu turečtiny přešly i mnohé prvky z jazyků podmaněných národů. V dané souvislosti autor připojil výčet tureckých maďarismů, s nimiž se setkal v tureckém úředním písemném materiálu, je jich poměrně velké množství.

V druhé kapitole úvodní části knihy akad. Fekete podává rozbor hlavních typů osmanskotureckých písemností, jež byly zcela nebo zčásti psány sijákatem. Běží tu především o několik skupin defterů (registrů) turecké finanční správy, jako byly berní soupisy (konskripční deftery) jednotlivých vilájetů (*defter-i ta rir-i vilâyet-i . . .*), v nichž byli evidováni zemědělství poplatníci a příslušné feudální dávky, soupisy tzv. fiskálních pověří (*muqâta'a defterleri*), v nichž byly zachyceny položky státních příjmů pramenící z různých zdrojů, dále výkazy vojenského žoldu (*mevâcib defterleri*), pokladní knihy (*hazine defterleri*) zaznamenávající denně příjmové a výdajové položky státní pokladny v provinciích a v hlavním městě a konečně soupisy vojenských beneficí a jejich držitelů v jednotlivých sandžacích (*rûznâmçe-i livâ-i . . . , icmâl-i defter-i . . .*). Autor tu zároveň přináší řadu poučných údajů z oboru fiskální kancelářské praxe.

Podstatnou část knihy (p. 119–904) tvoří ukázky textů různých dokumentů psaných sijákatem, jejichž faksimilia jsou otištěna v druhém svazku daného díla. Autor uvádí vždy plné znění vybrané části textu v prepise arabským písmem a současně připojuje i jeho bohatě komentovaný překlad. Kniha má sloužit především jako pomůcka ke cvičení v sijákatské paleografii, je však zároveň i cenným ukazatelem zajímavých a důležitých pramenů, jejichž význam je tím větší, že tu jde o archivní materiál, který by badatelům nemajícím dostatečné příslušné paleografické erudice zůstal téměř nepřístupný. Uveřejněné dokumenty — je jich na 70 — spadají do období 1491–1791, většinou do 16. a 17. století, a pocházejí z istanbulského archívu a z knihoven v Budapešti, Vídni, Sofii, Paříži, Drážďanech, Lipsku, Varšavě aj.

O spolehlivosti prepisu sijákatských textů není třeba vůbec pochybovat: akad. Fekete má rozsáhlé a hluboké zkušenosti jak v sijákatské paleografii, tak v osmanskoturecké diplomatice, jež jsou plnou zárukou správného dešifrování daných textů i jejich přesného překladu.

Abychom si učinili jistou představu o povaze a náplni pramenů, z nichž autor vybral ukázkové texty, zmíníme se o nich aspoň ve stručném přehledu. Je vhodné na ně upozornit, protože v důsledku rostoucího zájmu o turecké archivní prameny a o jejich vydávání badatelé pravděpodobně častěji narazí na archiválie podobného druhu, v nichž se užívalo sijákátu, a tu ukázky dešifrování takových dokumentů, spolehlivé a poučné připravené akademikem Feketem, přijdou jim jistě jako na zavolanou.

Uveřejněné úryvky byly vyňaty z berních soupisů města Segedinu, okresu Bácska v segedinské livě (1550), ostříhomské livy (1570–1571), ze soupisů vojenských beneficí (chássů, zeámetů a tímárů) ostříhomské (1570–1578, 1673–1674), szigetvárské (1580–1592), székesfehérvárské (1586–1587), budínské (1602–1603), szolnocké (1613–1633) a segedinské (1624–1633) livy (je mezi nimi i úryvek ze soupisu tímárů na Odrinsku z 2. pol. 15. století), dále z různých platových, daňových a celních výkazů (platy janičárů, zaměstnanců Seráje, pevnostních posádek v Zátisi, zaměstnanců mešit v Bělehradě, Budíně a Pešti, nájemné ze státních kramů v Székesfehérváru, příjmy celních stanic v Segedině, denní vklady a výdaje ústřední státní pokladny, výdaje dvorní kuchyně, nákup potravin pro vojsko, měsíční příspěvek pro Františka Rákócziho II., jeho družinu a přidělení turecký služební personál <1722, 1731>), vyúčtování (desátek kilijských rybářů, příjmy nebo pohledávky správy vakfů, výdaje se zásobováním rakouského vyslanec projížďejícího Budínem 1587 a 1588). Jiné výňatky pocházejí z celní knihy budínské (1551), z účetní knihy státní pokladny v Budíně (1558), v Debrecíně (1637), v Jageru (1621–1622), ze soupisů daně z hlavy (džizje) budínské (1548–1549) a szolnocké (1571–1572) livy, ze soupisu vácských domů porizeného k daňovým účelům (1572), ze seznamu válečného materiálu v jagerském arzenálu aj. aj.

I když textové ukázky jsou jen úryvky z jednotlivých archivních kusů, obsahují veliké množství cenných a poučných pramenných údajů zejména k tureckému feudálnímu zřízení v Uhrách, k tamním hospodářským (daňovým, celním, obchodním, dopravním apod.) poměrům, jsou zároveň vydatným zdrojem pro onomastické a toponomastické bádání, pro studium měr a vah, pro zkoumání soudobých drahotných poměrů (jsou uváděny četné druhy zboží a jejich cena) atd. Stačí i nahlédnout do podrobného jmenného a věcného rejstříku připojeného k textu, abychom se přesvědčili o bohatství pramenného materiálu, nahromaděného v autorově díle. A nejen to. Uveřejněné texty jsou opatřeny četnými vysvětlivkami a doplňujícími poznámkami, jež poskytují další užitečné a instruktivní údaje.

Kniha akad. Feketeho je vynikající prací. Jsouc zpracována na základě dlouholetého studia tureckých archivních pramenů, důkladných odborných znalostí a velkých zkušeností v tak obtížné badatelské oblasti, je významným přínosem maďarské turkologie ke studiu dějin osmanské říše

a jejich evropských držav. Uvítají ji zejména ti badatelé — myslíme tu v prvé řadě na badatele balkánské — kteří budou muset dříve či později obrátit svou pozornost na ony druhy tureckých pramenů, na něž akad. Fekete ve svém díle konkrétně ukázal.

* * *

V poslední době se množí edice tureckých pramenů jak v Turecku samém, tak i v zemích, které byly kdysi součástí osmanské říše nebo byly na ní závislé, popř. v zemích, jež s touto říší udržovaly styky, ať už jde o styky pokojné nebo válečné. Běží zpravidla o prameny, jež se přímo vztahují k dějinám té či oné země. Jsou vydávány buď jednotlivě, nebo ve větších skupinách, popř. v celých sbírkách. Ediční způsoby bývají různé: buď je vydáván jen původní turecký text arabským písmem nebo v přepise latinkou (u tureckých autorů), nebo je spolu s textem uveřejňován i jeho překlad; někdy bývá otištěn jen překlad, eventuálně résumé nebo registry dokumentů. Publikovaný archivní materiál je nezřídka doprovázen i faksimilií původního rukopisu.

Význam tureckých archivních pramenů, vydávaných bulharskými, jugoslávskými, řeckými nebo maďarskými autory, se ovšem neomezuje jen na příslušné národní území. Svým obsahem mají tyto prameny daleko širší platnost z toho prostého důvodu, že většina balkánského území včetně části uherského Podunají byla integrální součástí osmanské říše a že formy turecké feudální nadvlády byly tam v podstatě stejné — i když lze mluvit do jisté míry i o regionálních odlišnostech, vyvinuvších se z domácích podmínek nebo v důsledku historického vývoje. Dlouholetá turecká nadvláda přispěla totiž k tomu, že celá oblast evropského Turecka podléhala po staletí téměř státnímu zákonodárství, vyvíjela se téměř v týchž feudálních podmínkách, v přibližně v týchž sociálních poměrech, žila zhruba týmž hospodářským životem apod. To znamená, že mnohé turecké úřední dokumenty, i když vyšly z vládních míst, z ústředních úřadů nebo vznikly z činnosti provinční správy, i když konkrétně měly často místní, a tudíž zdanlivě jen omezený dosah, poskytují při pozorném srovnávacím rozboru mnohé údaje i pro studium poměrů v sousedních nebo i vzdálenějších oblastech osmanské državy v Evropě. A v této souvislosti dosavadní praxe s vydáváním tureckých pramenů k dějinám balkánských a podunajských národů přináší nejednou jisté nevýhody, ba skutečně nesnáze. To tehdy, je-li příslušný archivní materiál vydán jen v překladě v národním jazyce, jestliže není k překladu připojen i původní text nebo aspoň faksimile příslušného dokumentu. Tim se stává, že mnohým badatelům uniká nezřídka cenný pramenový materiál, protože jim jeho překlad v tom či onom národním jazyce nebývá vždy snadno přístupný. Chápeme ovšem, že každý národ si „své turecké prameny“ bude vydávat ve svém jazyce, avšak připojený původní text může tyto prameny snadno zpřístupnit odborníkům kteréhokoliv národa, nehledě k tomu, že se může současně stát i vhodným podkladem k filologickému bádání.

Vzhledem k těmto skutečnostem musíme zvláště příznivě přijmout další příspěvek maďarské turkologie ke studiu dějin tureckého panství v Uhrách — dílo, jehož autory jsou akad. L. Fekete a Gy. Káldy-Nagy: *Rechnungsbücher türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550—1580. Türki; cher Text* (Budapešť, 1962). Připomeňme hned, že jde o dílo, jehož pramenový a badatelský dosah daleko přesahuje okruh tureckých finančních úřadů v Budíně v daném období. Vyplýne to ostatně z přehledu materiálu příslušných archiválií.

V předmluvě ke své edici oba autoři uvedli hlavní údaje o vydaných rukopisech: o jejich původu, datování, obsahu, paleografických zvláštностech, jakož i o přijatých edičních zásadách. Těžisko knihy spočívá v obsáhlem původním textu, bezvadně transkribovaném arabským písmem, který zabírá téměř 700 stran včetně několika ukázek původního rukopisu ve faksimiliích. Nato je podán souhrnný rozbor vydaného materiálu. Dílo je doplněno podrobnými rejstříky (52 třísloupcových stran) zeměpisných názvů a osobních jmen, věcí a termínů.

Prvou část textu, zpracovanou akad. Feketem, tvoří denní celní záznamy, sestavené v ústředním budínském finančním úřadě podle hlášení z celních stanic fungujících na různých místech Budína a Pešti (u dunajského přívozu, v přístavě, u městských bran, na tržištích). Záznamy pocházejí z let 1550/51, 1571—1574 a 1579/80. Jde tu o jakýsi druh celních diářů. Svou formou jsou tyto záznamy dosti stereotypní, ovšem jejich náplň je velmi různorodá a bohatá na cenné a neméně zajímavé údaje hospodářského charakteru. U jednotlivých položek bývají uváděny jmenovitě osoby přepravující nejrozmanitější zboží, jež podléhalo clo, udává se množství a druh proclívání nebo zboží, vyčísľují se inkasované celní poplatky a zaznamenávají se eventuálně některé další příjmové položky. Pro znázornění takového záznamu v jednom z vydaných budínských celních diářů, ocitujeme pokladní zápis ze 7. dubna 1551 v překladu akad. Feketeho, uveřejněném v shora recenzovaném spise *Die Siyāqat-Schrift* . . . , str. 235 (srov. turecký text tamtéž, str. 234, a v *Rechnungsbücher*, str. 41—42, faksimile v 2. svazku *Die Siyāqat-Schrift*, čís. XIX).

Montag, am letzten Tag des Rebîcûlevvel im Jahre 958

Von Hüdâverdi, Zoll (<i>gümruk</i>) nach einer gewissen Menge Kattunwaren	70	
Von Ğa'fer Bosna, Zoll (<i>gümruk</i>) nach Schaffleder und anderen [Waren]	90	
Von Hüsein, Zoll (<i>bâĝ</i>) nach 200 Scheffel (<i>keil</i>) Mehl	80	
Von Bali, dem Seidenhändler (<i>ġizzâz</i>), Janitscharen aus Pest, Zoll (<i>gümruk</i>) nach Kleidern, Leder und anderen [Waren]	500	
Von Fekete Ferenc, Steuer (<i>resm</i>) nach 13 Fass Wein	162 $\frac{1}{2}$	
Von Sr. Gnaden Qasim Pascha, eingezahlt durch den Woiwoden Ğa'fer, Zoll (<i>bâĝ</i>) nach 1700 Scheffel (<i>keil</i>) Weizen	300	
Schiff des Ine hân	85	Kostgeld (<i>naġaqa</i>)
Schiff des Ğa'fer	112	Kostgeld
Naşad des Muştafa	120	Kostgeld
Einnahmen aus dem Zoll (<i>gümruk</i>)		660
Einnahmen aus dem Zoll (<i>bâĝ</i>)		437
Einnahmen aus der Wein-Steuer (<i>resm-i fuĉi</i>)		162 $\frac{1}{2}$
Einnahmen aus der Fähre (<i>resm-i geĉüd</i>)		317
zusammen		1576 $\frac{1}{2}$
Hiervon [abzuziehen] für Lohn 15, für Kostgeld 12, verbleiben		1549 $\frac{1}{2}$

O skutečném bohatství pramenných údajů hospodářské povahy, jimiž uvedené celní diáře oplývají, vydává svědectví sám autor v souhrnném rozboru, připojeném k vydanému textu. Na podkladě materiálu získaného z diářů pojednává především o dopravě zboží registrovaného u celních úřadů, o dopravních cestách (po zemi i po vodě, tj. po Dunaji) a prostředcích (vozech, lodích, zvířatech). Dále si všímá měrných a vážních jednotek, v nichž se zboží přepravovalo a počítalo, zjišťuje způsob vycívlání, zmiňuje se o celních předpisech a o některých celních opatřeních v praxi, sleduje frekvenci zboží dopravy v ročních dobách. Podrobně se pak zabývá různými sortami proclívaného zboží. Na prvním místě tu šlo o potraviny všeho druhu (zemědělské výrobky, ovoce, koření aj.), které byly téměř bez výjimky dováženy z odlehlejších jižních oblastí evropského Turecka (hlavně po Dunaji). Jiným důležitým obchodním artiklem, který byl registrován u budínských a pešťských celních úřadů, byly látky a různé oděvní součástky, které byly dováženy jak z tuzemska, tak i z ciziny, dále kůže a kožařské výrobky. V dšším pak autor podává výčet různého náčiní a nádobí, náradí, převážně to řemeslnických výrobků, toaletních potřeb aj. Z diářů je patrné, že se obchodovalo i se zajatci (otroky). Nakonec autor ještě připomíná obchodníky, jejichž jména se v diářích vyskytují, a všímá si jejich národní příslušnosti. Z daného rozboru lze si snad učinit aspoň jakousi představu o tom, jak pestrý a studijně zajímavý a užitečný pramenný materiál obsahují celní diáře, o jejichž pečlivé vydání se akad. Fekete postaral. Výstižně sám poznamenává: „Die Rechnungsbücher aus Ofen und Pest. . . sind in mehrfacher Hinsicht wertvolle Quellen. Aus ihren Angaben lernen wir das Geschäftsleben von Ofen und Pest in seinen Ausmassen, mit seinen Waren und Menschen kennen, d. h. diese Angaben bereichern unsere ortsgeschichtlichen Kenntnisse; zugleich aber stellen sie einen Beitrag zu zahlreichen Disziplinen der türkischen Geschichte, aber auch der universalen Kulturgeschichte dar, denn sie gewähren Einblick in die bunte Zusammensetzung des Volkes und in das Wirtschaftsleben einer türkischen Grenzstadt, u. zw. in einem Grenzgebiet, wo sich Islam und Christentum, der damalige Osten und Westen berührten oder aufeinander stiessen; lehrreich sind aber diese Aufzeichnungen auch für die Sprachwissenschaft, für die Volks- und Völkerkunde, für die Namensgeschichte, usw.“ (str. 706).

V druhé části *Rechnungsbücher* (str. 383—694) je uveřejněn text pokladní knihy turecké finanční správy (státní pokladny) v Budíně z let 1558—1560. Edici tohoto textu připravil spolupracovník akad. Feketeho Gy. Káldy-Nagy. Rukopis pochází z bývalé vévodské knihovny v Gothě.

V této pokladní knize byly denně zapisovány příjmové a výdajové položky, přičemž v nich bylo zpravidla uváděno, odkud a z jakého fiskálního zdroje platy do státní pokladny plynuly, kolik činily, kým a v jakých mincích byly odváděny, a pokud šlo o výdajové položky — za jakým účelem a v jaké částce byly peníze vydávány. Výběr fiskálních daní a poplatků byl ústředním finančním úřadem zadáván za jistých podmínek placeným a kontrolovaným výběřím, kteří se k němu zavázali zpravidla na dobu tří let. V záznamech se v této souvislosti často vyskytuje pojem mukátaa (*muqāta'a*), který v daném užítí znamenal obvykle sumu fiskálních příjmů z určitého zdroje, resp. místa; jejich výběr byl zájemcům zadáván jakoby do „pachtu“.

Není třeba zvláště podotýkat, že záznamy v pokladní knize budínské finanční správy umožňují nahlédnout do hospodářství s přímými státními důchody v dané pohraniční oblasti, a tím i do tamních hospodářských poměrů. Příjmové položky v budínské pokladní knize jsou rozmanité, i když jinak sám záznam je značně stereotypní, podobně jak jsme to viděli i v celních diářích. Na ukázkou zde uvedeme jeden z několika takovýchto záznamů z 28. května 1558, opět v překladu akad. Feketeho, uveřejněném v jeho spise *Die Siyāqat-Schrift*... (str. 259, turecký text tamtéž na str. 258, faksimile čís. XXII, turecký text taktéž v *Rechnungsbücher*, str. 394): (Monat Ša'bān des Jahres 965 [19. Mai—16. Juni 1558] Sonntag, am 10. des genannten Monats [28. Mai 1558] Einnahmen)

Aus der Verpflichtung der Ungläubigen der Varoš-i Çeğlet, als die am Hizir-Tage fällige Ispen-ge, als Lamm-Zehent der genannten Varoš und als Strafgeder. Eingezahlt von den Ungläubigen der genannten Varoš: 4277 [u.zw.] als die am Hizir — Tage, d. i. am 4. Reğeb des Jahres 965 fällige Ispenge und als der Lamm-Zehent der genannten Varoš: ... 4077, als die Strafgeder der genannten Varoš, eingezahlt von den genannten Ungläubigen:

Naqdine: 32 Hasene: 9 Üngürüsüye: 7 Ğuruş: 60 zu je 50

V souhrnném rozboru příslušného textu autor poukazuje na dvojkolejnost fiskálního systému v osmanské říši: fiskální příjmy pramenící z vojenských a administrativních beneficí (feudální renta z tímárů, zeámetů a chássů) byly ústřední finanční správou evidovány, ale jinak byly ponechávány držitelům těchto beneficí jako jejich služební plat, kdežto příjmy ze sultánských chássů, z daně z hlavy, z pozůstalostí aj. byly přímo spravovány finančním ústředím, resp. jeho provinčními odbočkami. Autor pak blíže pojednává o zadávání a způsobech výběru posledně jmenovaných státních daní a dávek, vyčísľuje souhrnné částky různých mukátaa v letech 1558—1560, načež si podrobněji všímá jednotlivých příjmových rubrik v pokladní knize (daň z hlavy, dávky z koupě a převodu fiskálních nemovitostí, poplatky za ustanovovací dekrety a poukazy na vojenská beneficia, pětiny z peněžní hodnoty zajatců, dávky z pozůstalostí, feudální dávky z přechodně uprázdněných beneficí, pachtovné ze státních krámů v Budíně a Pešti, roční daňový paušál od obyvatelstva na některých sultánských chássesech, splátky za vydané obilí a mouku z pevnostních skladů, různé nedoplatky apod.).

Výdajové položky figurují v pokladní knize v menší míře. Největší položku činil žold a některá další vojenská vydání.

Srůj výklad autor uzavírá zjištěním, že výdaje v nově okupované provincii — budínském ejáletu — byly téměř třikrát vyšší než příjmy, které z ní plynuly. Deficitní částka musela být uhrazena z říšské pokladny v Istanbulu.

Jak již bylo podotčeno, dílo obou maďarských turkologů je opatřeno podrobnými rejstříky, jež jednak vydávají svělečtví o pramenném bohatství vydaných *Rechnungsbücher*, jednak umožňují orientaci v nahromaděném materiálu; jsou zcela nezbytnou součástí edice.

Plný překlad textu „ústředních knih“ autoři pořítili jen v maďarském jazyce; byl vydán ve zvláštním svazku pro potřeby domácích badatelů, kteří mají na obsahu těchto pramenů bezprostřední zájem. (*Budni török számadáskönyvek, 1555—1580*. Budapešť, 1962, pp. 658). Toho, kdo by si chtěl učinit představu o doslovném znění nebo o vnitřní struktuře „celních a pokladních knih“, lze odkázat na vhodné ukázky, uveřejněné v německém překladě v citovaném již díle akad. Feketeho *Die Siyāqat-Schrift*... (I, str. 224—279).

Vzorně a spolehlivě vydané dílo obou maďarských turkologů je beze sporu výsledkem zdlouhavé a namáhavé, ale i úspěšné a užitečné práce. Je to prostě další zdařilý přínos maďarské turkologie ke studiu dějin turecké okupace v Uhrách. Ovšem jako edice pramenného materiálu, zatím prvá tohoto druhu, bude významnou pomůckou i při zpracování podobných archívních pramenů vztahujících se na jiné oblasti někdejší osmanské říše.

Josef Kabrda

Ferdo Čulinović: *Jugoslavija izmedju dva rata. I.—II.* Záhřeb 1961, str. 556, 340.

Období mezi první a druhou světovou válkou je ve srovnání s jinými úseky nových a nejnovějších jugoslávských dějin stále ještě poměrně málo zpracované. Tak např. otázky celkového hospodářského vývoje staré Jugoslávie a dílčího ekonomického rozvoje jednotlivých částí státu nejsou dosud hlouběji osvětleny. Nedostává se nám hlubšího monografického rozboru vztahů Jugoslávie k velmocem i k sousedním balkánským státům. Také otázky třídních a národnostních rozporů, vzájemných bojů v táboře jihoslovanské buržoazie, vývoje dělnického hnutí a dozrávání revolučního hnutí v podmínkách staré Jugoslávie by si zasluhovaly podrobnější analýzy. I když, zvláště v posledních letech, studium otázek vývoje předválečné Jugoslávie pokročilo, jugoslávská marxistická historiografie stále citelně postrádá větší syntetickou práci